

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ**

КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

**КОСМОНІМІЧНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ ХХ
СТОРІЧЧЯ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка IV курсу 451 групи
Спеціальності 014.02 Середня освіта
(Українська, англійська мова і література)
Освітньо-професійної програми «Середня
освіта (Українська мова і література)»
Фесик Дарія Юріївна

Керівниця: доцентка Тихоша Валентина
Іванівна

Рецензент: кандидатка філологічних наук,
доцентка Демченко Алла Вікторівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОСМОНІМИ ЯК ПРЕМЕТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	6
1.1. Космонімічна лексика як частина ономастики.....	6
1.2. Основні напрямки досліджень космонімічної лексики.....	8
1.3. Особливості використання космонімів у художній літературі.....	11
РОЗДІЛ 2. КОСМОНІМІЧНА ЛЕКСИКА У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ	14
2.1. Космонім в ідіолекті Ліни Костенко.....	14
2.2. Космонімічна лексика у поезії Євгена Гуцала	26
2.3. Космоніми в творчості Василя Симоненка.....	34
2.4. Мотиви сонця у поезіях Івана Драча.....	43
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТОК А.....	60
ДОДАТОК Б.....	62

ВСТУП

Люди завжди цікавились зорями, небом. Астрономічні знання були потрібні людям і в Стародавньому Єгипті, й у Вавилоні, і в Індії, і в Китаї — скрізь, де люди жили, сіяли, збирали врожай, мандрували. Усім їм треба орієнтуватися у часі і просторі. За допомогою астрономічних спостережень люди проводили обрахунок часу, зміни пір року тощо. Спрямувавши свій погляд до неба, люди намагалися збагнути будову світу і своє місце в ньому. Багато вчених докладали зусиль до пізнання космосу. Серед перших визначних представників стародавніх наук про зоряне небо були Арістотель, Клавдій Птоломей, Леонардо да Вінчі, Галілео Галілей, Коперник. Вони дали назви багатьом зіркам і сузір'ям. Це були імена різних міфологічних героїв або тварин, персонажів легенд і переказів — Геркулес, Центавр, Телець, Цефей, Кассіопея, Андромеда, Пегас та ін. У розташуванні зірок різні народи бачили різні фігури, тому і мають вони по кілька назв. У середні віки арабські астрономи дали назви найяскравішим зіркам, а в 1922 році відбувся Міжнародний астрономічний з'їзд, який затвердив стародавні назви зірок і сузір'їв. Цим зоряним каталогом людство користується і по цей час. Поряд з цим кожен народ використовує і свої питомі назви. Назви космічних об'єктів вивчає наука космохіміка розділ ономастики, що досліджує власні назви природних космічних об'єктів. Космонімічна лексика є невід'ємною частиною лексико-тематичної парадигми простору і часу. Вона займається науковим вивченням назв космічних тіл, досліджує історію, використання та походження їх імен.

Проблеми ономастики досліджували відомі вчені П. Чучка, М. Худаш, Л. Белей, В. Гнатюк, А. Бертъс-Делагард, О. Лазаревський, А. Зубко, О. Компан, та інші.

Космоніміка виявляється найменш дослідженою. У своїй роботі розглянемо космоніми у творчості поетів ХХ століття: Ліни Костенко, Євгена Гуцала, Василя Симоненка, Івана Драча.

З'ясуємо, яку роль виконують у їхніх віршах космоніми.

Космонімічна лексика, як компонент мовної системи, підпорядковується її законам, а за своїми особливостями відрізняється від них. Окремі аспекти цього шару лексики розглядають у своїх працях Ю. Карпенко, А. Суперанська, Л. Фоміна, Л. Масенко, Н. Сологуб, Т. Ковалевська та інші мовознавці.

Специфіка художнього мовлення пов'язується з актуалізацією естетичної функції мовних одиниць, що розуміється як «використання мови (чи її одиниць) у художньо-образному мовленнєвому акті, яке приводить у рух відповідні потенційні її властивості не лише у комунікативно-пізнавальному напрямку, але й оцінно-чуттєвому, інакомовному, умовно-асоціативному, зображально-виражальному, щоб виявити настроєве, потаємно-суб'єктивне, улюблене» [4, с.156] . Космоніми мають свою семантику і виконують певні функції у художньому творі, які проте недостатньо вивчені.

Актуальність дослідження. Функціонування космонімів як елементів ономастикону у творчості українських поетів, видається доцільним й актуальним, оскільки практично не досліджувалося.

Мета дослідження — проаналізувати космоніми в поезіях Ліни Костенко, Євгена Гуцала, Василя Симоненка, Івана Драча, з'ясувати їх функції та роль у розкритті теми та ідеї твору.

Завдання:

- 1) вивчити стан і напрямки дослідження космонімів в українському мовознавстві;
- 2) виписати з творів українських поетів кінця ХХ століття космоніми;
- 3) класифікувати космоніми за значенням;
- 4) визначити функції космонімів у творах Л. Костенко, Є. Гуцало, В. Симоненка, І. Драча.

Об'єкт дослідження — ономастика української мови

Предмет дослідження — космоніми як власні назви космічних об'єктів у поетичних творах Л. Костенко, Є. Гуцало, В. Симоненка, І. Драча.

Практичне значення. Результати роботи можуть бути використані у вишах під час вивчення розділу сучасної української літературної мови «Лексикологія», а також творів Л. Костенко, Є. Гуцала, В. Симоненка, І. Драча, а також у навчальних закладах III рівня на уроках української мови, літератури та астрономії.

РОЗДІЛ 1

КОСМОНІМИ ЯК ПРЕДМЕТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Космонімічна лексика як частина ономастики

Космонімічний шар лексики на початку свого вивчення дослідниками: ономастичні праці довгі роки були сконцентровані на розгляді топонімічного та антропонімічного матеріалу.

Вивчення космонімічного лексикону має велике значення, оскільки космонімія оперує назвами фактичних об'єктів дійсності та репрезентує лексику іноді дуже давню за своєю етимологією. Так, наприклад, Ю. Карпенко зробив висновок, про те що «сузір'я Великої Ведмедиці мало сто тисяч років тому зовсім інший вигляд, а назва цього сузір'я пішла мало не з початку виникнення мови» [24,с.94]. Серед праць космонімікону особливо помітними є дослідження етимологічного напрямку. Ю.Карпенко у праці «Назви зоряного неба», дослідив назву сузір'я Велика Ведмедиця у різних мовах світу і довів, що вона належить до найдавніших часів, які стосуються часу появи самої мови, а саме, що «Велика Ведмедиця – найяскравіше сузір'я північного неба. Внаслідок прецесії земної осі Велика Ведмедиця тривалий час перебувала ближче до полюса світу, ніж тепер. І в цей час, що періодично повторюється через кожні 26 тисяч років, вона стає особливо помітною, є найліпшим орієнтиром [44,с.128].

Відомі науці наскельні зображення зірок свідчать, що люди про них знали ще багато тисяч років тому. Але сузір'я це мало, очевидно, дещо інший вигляд, про що свідчить знахідка вчених в районі Бологівського озера (Росія). Важливо відзначити, що всі північні народи мають у своїх мовах цю назву. Оскільки її співвідносять з образом великої ведмедиці, то можемо відзначити, що назвали це сузір'я ще в стародавні часи мисливці на звірів.

Але в писемній мові назва «Ведмеже» сузір'я зафіксовано у грецькій мові, з якої перейшло в рукописи Київської Русі у 1263 р. [44,с.125].

Незважаючи на давність появи астронімів (вони ж космоніми) сама космохімія як галузь ономастики ще не достатньо розроблена, про що свідчить нечіткість терміносистеми.

Енциклопедія «Українська мова» фіксує два терміни, що позначають об'єкти цього розділу ономастики: астронім і космонім. Разом із тим треба відзначити, що сама космонімія як сфера ономастики ще не має чітко окресленого статусу, про що може свідчити, зокрема, неузгодженість терміносистеми космонімікону.

За «Словником», астронім – «Вид оніма. Власна назва окремого небесного тіла, в тому числі зірки, планети, комети, астероїда (планетоїда)», а космонім – «Вид оніма. Власна назва зони космічного простору, галактики, зоряної системи (сузір'я)» [43,с.125]. Ці терміни вживаються паралельно не розподіляючись за сферами впливу. Відповідно назви наук, що вивчають ці об'єкти небесної сфери, називаються астроніміка або космоніміка.

У працях вчених, які займаються опрацюванням цього розділу ономастики, вживаються тільки ці терміни і виділити один не можливо, вони тотожні. Так у працях В. Ніконова, В. Бондалєтова використовується термін «космонім», у М. Рут, Л. Фоміної – «астронім».

Важливо відзначити, що астроніми, належать до основного фонду лексики. Це виняткові мовні одиниці, які мають у своїй семантиці національно-культурний компонент, вони виділяються національним забарвленням, у якому відображається багатство культурних та історичних асоціацій. Вони є носіями лінгвокраїнознавчої інформації, завдяки якій лінгвістичний план переходить в етнокультурний.

Брак сталої термінології є результатом не лише недостатнього вивчення космонімічної лексики, а й наслідком нечітких критеріїв у цьому формулюванні. Ю. Карпенко пише, що «... в обох термінах є свої «за» і «проти» – вибір зробить практика» [24,с.94].

Оскільки маємо два терміни на позначення небесних об'єктів, то, зрозуміло, що були спроби розмежувати ці терміни.

Так, наприклад, М. Торчинський запропонував такий варіант: «назви всіх небесних тіл – космоніми, а астроніми (гр. astron “зоря”) – тільки назви зірок» [42,с.528].

Ми у своєму дослідженні будемо спиратися на класифікацію М. Торчинського.

Хоч для нашої роботи розрізнення цих термінів не є суттєвим, але будемо враховувати поділ назв реалій небесної сфери взагалі на вказані групи. Йдеться про розрізнення назв космічних об'єктів – дійсних природних тіл і назв зоряного неба – проєкцій космічних об'єктів на нічне небо нашої Землі. Сузір'я відносяться лише до другої групи, бо це є сполучення зірок, унітаризоване земним спостерігачем.

Отже, робимо висновок, що космонім – це назви зірок, планет, сузір'їв, які видимі з поверхні Землі. Якщо порівняти космоніміку за позамовними характеристиками з топонімікою, то побачимо, що вони досить близькі: в обох представлені реальні географічні об'єкти. Тож недаремно космохіміку іноді називають небесною топонімікою.

Отже, космохіміка – це галузь ономастики, яка вивчає систему назв об'єктів зоряного неба та космосу.

1.2. Основні напрямки досліджень космонімічної лексики

Вигляд зоряного неба – цей діамантовий розсип зір – завжди вабив людину, заворожував її уяву. Колись дуже давно один філософ казав, що коли б зоряне небо можна було побачити лише в одному місці Землі, то до цього місця безперервно стікалися б юрби людей помилуватися пишним видовищем.

Незважаючи на те, що космічні об'єкти почали вивчати дуже рано, очевидно, тому що знання неба і «небожителів» диктувалося практичною необхідністю повсякденного життя людини, її боротьбою з силами

природи, наукових праць з космоніміки порівняно мало. Більшість з них присвячена вивченню етимології назв.

Карпенко Ю. аналізує назви того самого сузір'я у мовах багатьох народів, досліджує походження найменувань інших зірок і сузір'їв. Розглядаючи космоніми у різних мовах (грецькій, римській, арабській, українській), науковець доходить висновку, що ці назви відображали життя, побут і спосіб мислення кожного народу.

Лінгвістичний аналіз власних назв космічних об'єктів проводили вчені А. Дейч (1974 р.), І. Неяченко (1973 р.), А. Комков (1975 р.), Г. Бондарук (1975 р.). Об'єктом вивчення стали назви малих планет, супутників планет Юпітера, Місяця, Марса.

Вагомий внесок у вивчення народної космоніміки зробила М. Рут. Авторка розглядає, яким чином утворилися назви космічних об'єктів і робить висновок про метафоричну основу їх найменувань.

Походження назв об'єктів сонячної системи з різних аспектів цікавить лінгвістів багатьох народів, не тільки слов'янських. Так, наприклад, Е.Азім-Заде провела оригінальне дослідження. Зіставляючи астрономічну й метеореологічну термінологію у слов'янських і тюрських мовах, вчена прийшла до висновку, що слов'янські назви зоряного неба – це відповідник земної поверхні, а в тюрських мовах семантика цих назв відображає національну специфіку життя і мислення [1, с.96-103].

Порівняльний аналіз космонімічної лексики у різних мовах можна віднайти у роботах багатьох вчених, зокрема, таких як: В. Ніконов, Д. Нуржанова, М. Рут та інших. В.Ніконов виконав чималу роботу, коли зібрав і дав наукове обґрунтування російським оригінальним назвам сузір'їв.

Наукове дослідження Л. Фоміної присвячене вивченню назв об'єктів зоряного неба в діахронічній перспективі. Використовуючи терміни астрономіка й астрономі вона відтворює шлях становлення і розвитку найменувань ряду зірок, зокрема доводить назви багатьох з них запозичені,

або прийшли до слов'янських мов з Давньої Греції і часто є прямим перекладом на одну з мов (наприклад: Боотес – укр. Волопас; Офіух – укр. Змієносець). В той час як назви Чумацький Шлях, сузір'я Орла, сузір'я Діви, Великого Пса та низки інших є суто слов'янськими, більше того власне українськими.

На жаль, писемні джерела Київської Русі містять дуже бідну інформацію про те, наскільки добре наші предки знали зоряне небо. Більшість писемних пам'яток зникло в результаті татаро-монгольського трьохсотрічного іга, був затриманий розвиток наук. Значний астрономічний матеріал зібрали вавилоняни, греки, римляни та єгиптяни, які пов'язували з розташуванням небесних світил важливі події в житті країни та окремих осіб. Народні перекази і легенди донесли до нас такі давні назви зірок і сузір'їв у слов'ян як: Квочка, Стожари, Великий Віз, Денниця або Зорянка (так називали Венеру), Ківш, Велика Ведмедиця.

Не можна не відзначити також праці, створені на терені науково-популярної літератури, де увага акцентується на аналізі космонімів (роботи Г. Бовіна, Б. Розенфельда, Н. Левітана та І. Неяченка).

Таким чином, доходимо висновку, що космічна лексика в українській мовознавстві досліджувалася в основному за словниками, а її функції в художній літературі залишились поза увагою лінгвістів.

Хоч космоніми й належать до виразового фонду лексики, але семантичний і функціональний аспекти космонімичного шару ономастичного простору майже не розглянуті (на відміну від антропонімичних і топонімичних одиниць). Серед робіт, присвячених проблемам космонімичної лексики, виділяються дослідження зіставного аналізу (Азім-заде 1979, 1980, Нуржанов 1971, Рут 1975, Ніконов 1973, 1975) етимологічного напрямку (Фоміна 1981, Карпенко 1972, 1976, 1981, Рут 1971); і роботи, створені на теренах астрономічної науково-популярної літератури (Роботи Г. Бовіна, Ф. Зігеля, Е. Левітана, Б. Розенфельда та ін.), а також дослідження, в яких аналізуються деякі

космоніми як елементи окремих поетичних творів (Масенко 1990, Сологуб 1991 року, Цімей 1988, Григор'єв 1981) але у більшості робіт, присвячених цій темі, аналізується лише російські найменування реалій небесної сфери, а кожній мові, як відомо, властиві свої особливі засоби вираження, відмінні від схожих засобів іншої мови та епохи не тільки зовнішнім виглядом-формою, а й смисловим змістом і емоційним забарвленням.

1.3. Особливості використання космонімів у художній літературі

Для художнього твору важливою є образність, яка пробуджує в людині почуття, збагачує свідомість, викликає роздуми, емоційні переживання. У поетичному мовленні ономастикон відіграє важливу функціонально-стилістичну роль. У реальному житті найменування не викликають особливих емоцій, а створені у творчій лабораторії письменника вони набувають конотативного забарвлення, яке максимально увиразнює його. Головна функція омонімів – працювати на художній текст, сприяти його розуміння читачем, підсилюючи специфічний експресивний характер.

Своєрідне місце в художньому ономастиконі відводиться космонімам. Експресивність поетичного твору значно посилюється завдяки персоніфікації його, надання йому рис живої істоти. Завдяки цьому активізується увага читача, зосереджується на певному об'єкті зображення. Космонім – це художня деталь, яка не тільки відтворює характер зовнішнього сприйняття, а й розкриває психологічний стан ліричного героя. Отже, виступає активним діячем твору.

Вивчення «поведінки» своєрідного лексичного шару – ономастичних одиниць – у художньому тексті виявляє їхню особливо навантажену семантичну роль і вагомість у ньому. «Конкретизація й ідентифікація об'єкта за допомогою власних назв обумовлює його легку «обізнаність» навіть у макроконтексті, за умови розчленованості фрагментів, які містять дану власну назву» [34,с.107].

«Власні назви – це немов би вікно в інший світ, зовнішній для твору – завдяки багатій асоціативності власних назв на рівні мовної системи»[30,с.21] і взагалі «будь-яка мовна одиниця, що міститься у художньому творі є образною настільки, наскільки в її вживанні виявляється особистість суб'єкта – автора чи персонажа» [39,с.24]. Усе це характерне і для образної лексики, до якої, безсумнівно, належить і лексико-семантичне поле «небесні тіла».

Дослідженням власних назв, які вживаються у тексті займається багато вчених, причому ними вивчаються усі особливості вживання власних назв у тексті художнього твору. «Онімні фактори в художньому тексті мають виключно важливе значення для створення художньої монолітності твору

У поетичному мовленні найбільш явно відкривається семантичний бік образного слова. Семантична навантаженість поетичного слова, яка зумовлюється особливим поетичним контекстом, є основною і постійною ознакою цього слова, тобто в поетичному тексті відбувається функціональне ускладнення усіх мовних одиниць.» [35,с.21].

Читаючи поетичні твори майстрів слова, відзначаємо, що космонім виступають яскравим засобом образотворчості. Вони можуть нести змістове навантаження, викликати певні асоціації, мати особливе звукове чи кольорове оформлення, передавати національний чи місцевий колорит. У творах письменників космонім говорять, грають усіма барвами, на які вони тільки здатні. Використовуючи їх у поезії автори максимально обіграють відтінки, повз які читач проходить у житті байдуже.

Багато майстрів слова були заморожені зоряним небом, звертались до нього і виразили у творах свої враження, почуття і думки. Та найсуттєвішим є те, що з картиною зоряного неба пов'язані у різних авторів, часом несподівані асоціації, що здається семантичні можливості слова безмежні. Поезія ніби виявляє ці приховані сили слова, а «космічна тематика у поезії кількісно досягла до онтології та самовдосконалюється якісно, жанрово і тематично» [39,с.4].

Поетичний твір – це симфонія переживань: стосунки між людьми, гармонія з природою, єдність краси і добра. Космоніми тут посідають чільне місце, створюють відповідний настрій: веселе сонце – радість, за хмарою місяць – сум, пролог майбутніх незгод, нещастя. З поезією космонім вносять романтику, експресію, емоційне забарвлення. Таким чином, космонім в наслідок підвищеної образності виокремлюються з ономастичної системи, тобто «уживана в мовленнєвому акті власна назва завжди є емоційною» [48,с.55].

«Космонімічна лексика сама по собі є дуже образною й асоціативною, у поетичному ж мовленні семантика космонімів стає настільки емоційно й експресивно навантаженою, із нею пов'язані настільки дивовижні та несподівані асоціації, що складається враження про безмежність потенційних семантичних можливостей слів цього шару лексики, а вивчення функціонування космонімів в художньому мовленні письменників стає дуже цікавою і важливою проблемою» [48,с.56].

Підсумовуючи все вище сказане, доходимо таких висновків:

- 1) хоча космоніміка як системна галузь ономастики ще не має чіткого статусу, але вона привертає до себе увагу багатьох учених-ономастів;
- 2) дослідження космонімічної лексики ведуться в різноманітних напрямках: етимологічному, зіставно-порівняльному; аналізу космонімів також приділяється увага в працях науково-популярної літератури;
- 3) космонімічна лексика сама по собі є дуже образною й асоціативною, в поетичному ж мовленні семантика космонімів стає настільки емоційно й експресивно навантаженою, з нею пов'язані настільки дивовижні та несподівані асоціації, що складається враження про безмежність потенційних семантичних можливостей слів цього шару лексики, а вивчення функціонування космонімів у художньому мовленні письменників стає цікавою, потрібною і важливою проблемою.

РОЗДІЛ 2

КОСМОНІМІЧНА ЛЕКСИКА У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ

2.1. Космоніми в ідіолекті Ліни Костенко

Ліна Василівна Костенко – поетеса, яка свого часу стала легендою. Такі люди, як вона «держать небо на плечах». Життєве і творче кредо поетки – свобода і правда. Їй притаманна висока і завершена поетична майстерність, яка виявляється у змісті, у фразі, у кожному слові. Л. Костенко вміє за допомогою мінімалізму слів досягти максимально можливого виражально-зображувального ефекту. Саме тому творчість її завжди привертає увагу не тільки літературознавців, а й мовознавців. Письменниця блискуче володіє поетичною мовою, одним рядком вірша передає щільну художню інформацію: здорове зображення, відповідний емоційний настрій, експресивний стан ліричного героя.

Особливості мовної системи поетеси потребують ґрунтовного вивчення з погляду мовознавчого аспекту.

Серед багатьох лінгвістичних праць, присвячених дослідженню творчості Л. Костенко, відзначаються роботи етимологічного напрямку. Номени небесної сфери належать до ономастичної лексики.

Космоніми в поезії Л. Костенко посідають доволі помітне місце, попри те й досі ономастичні дослідження творчості письменниці-шістдесятниці були зосереджені здебільшого на розгляді антропонімів та топонімів, що вживаються в її ідіолекті. Проте космоніми поряд з топонімами, теонімами та антропонімами належать до розряду «обов'язкових» в поезії.

Щобільше, недостатньо вивчене лексико-семантичне поле, яке, на нашу думку є одним з найобразніших – «небесні тіла».

У процесі роботи нами було опрацьовано чотири власне обрані збірки Ліни Костенко та історичний роман у віршах «Маруся Чурай». Аналізуючи вірші письменниці, виявили, що назви реалій зоряного неба зустрічаються

в її художньому мовленні 178 разів. Мета нашої роботи – дослідити все лексико-семантичне поле «небесні тіла» в ідіолекті письменниці, тому всю космонімічну лексику ми розділили на дві групи: власне космоніми і назви-апелятиви небесної сфери. У творах Л. Костенко переважають космонім, яких ми налічили 107 назв. Але це не просто назви небесних тіл, вони наділені авторкою надзвичайною образністю, навіюють певну емоційну настроєвість.

Космонімікон поетеси багатий, найбільш вживані назви зустрічаються неодноразово, при цьому варіюється їх семантичне навантаження.

Проаналізували вірші збірок «Над берегами вічної ріки», «Неповторність», «Сад нетанучих скульптур», роман у віршах «Маруся Чурай» ми виявили таку частотність вживання лексем на позначення небесних світил:

Сонце – 52 (29,4%)

Місяць – 18 (10,2%)

Чумацький Віз – 4 (2,3%)

Чумацький Шлях – 3 (1,7%)

Земля – 3 (1,7%)

Оріон – 2 (1,1%)

Плеяди (тобто Стожари) – 2 (1,1%)

Туманність Андромеди – 2 (1,1%)

та інші – 13 (6,4%)

Як бачимо, Місяць і Сонце найбільш вживані авторкою, що пов'язано на самперед з традицією: звертатись до них як до денного й нічного світил, що супроводжують людину все життя, керують нашою планетою і впливають на її долю. Незважаючи на те, що Чумацький Віз і Чумацький Шлях суто українські національні назви сузір'я, у поезії Ліни Костенко вони не займають чільного місця. Очевидно, це пояснюється тим, що у повсякденному житті, у побуті українців вони не відіграють такої значної ролі, як Сонце і Місяць.

У художньому тексті ці космоніми, пов'язані з історичним минулим України (зокрема з чумакуванням), виконують свої функції, певну стилістичну роль. Космоніми Оріон, Туманність Андромеди і плеяди (що в народі називають Стожари або Волосожари) авторка вживає значно рідше, бо ці реалії зоряного неба мало пов'язані з українським етносом, але впливають на настрої і думки ліричного героя, тому і згадуються.

Планета Земля, як небесне тіло, мабуть, тому зрідка вживається поетесою, що воно щось, як надзвичайно рідне, яке відображається в природі, насамперед: в озері, в лісі, в старенькій груші й у висохлій річечці.

Окрему групу складають назви таких сузір'їв як: Теля (Тілець), Риби, Лев, Дракон, Пегас, Саламандра (зодіоніми і констелоніми) Ліра, Персей, Діва і планет оніми Сатурн і Нептун. Вони скоріше свідчать про велику обізнаність Ліни Костенко з астрономією, зацікавленість і залюбленість у зоряне небо, що й перенесено нею у художні твори. Проаналізувавши тексти Ліни Костенко, переконалися, що космоніми посідають значне місце в її віршах, а отже, вони є актуальними для її художнього мовлення. Наша класифікація засвідчила, що космонімічна лексика різноманітна за своєю семантикою, але це не може нам дати уявлення про їхнє функціонування, навантаження та роль, яку вони відіграють у тексті твору. Тому ми поставили собі за мету розподілити всі космоніми в залежності від значення, в якому їх уживано (мається на увазі пряме чи переносне значення), в яких конструкціях найчастіше вони уживані в тому чи іншому значенні (іменникових, прикметникових, дієслівних) і яке значення вони мають для реалізації задуму автора. Нам видається доцільним в окрему групу виділити ті словосполучення з космонімами, які становлять собою порівняльний зворот або метафору, що насичена образністю.

Насамперед це космонім *Сонце* в поезії Ліни Костенко.

Проводячи порівняльний аналіз власних назв, які зустрічаються в поезіях Ліни Костенко, мовознавець Ю. Костенко звернув особливу увагу на те,

що найчастотніший з космонімів у поетеси – Сонце і відмітив, «що найчастіші оніми в даному випадку є маркерами розрізень в тональності, в ліричних спрямуваннях поезій» [24,с.94]. І справді, поезії Л. Костенко носять, як правило, оптимістичний, життєстверджувальний характер, а часте звертання саме до денного світила (Сонця) тільки підкреслює це. Космонім Сонце авторка поєднує з різними означеннями, як-то:

«Вечірнє сонце, дякую за день»[26,с.9], *«сонце племінке»* [26,с.96], що традиційній назві надає поетичності. У прямому значенні Сонце, вжито і в романі «Маруся Чурай», але виконує воно роль персоніфікованого образу, до якого звертається героїня, як до живої істоти:

Творили обрій небо і степи

І сонце, сонце, сонце реготало [28,с.33]

Як бачимо, словосполучення, у яких функціонує онім Сонце, атрибутивні, субстантивні, дієслівні. Вони вказують на просторові, часові, та спектральні показники. Наприклад, у даній конструкції на означення і характер руху:

Дивлюсь на шпиль мечеті. Відчуваю

Спокійний рух Землі навколо Сонця [26,с.201].

До іншої, також не дуже численної групи, віднесли приклади характеристики кольору спектральних властивостей Сонця – переважно атрибутивні конструкції:

1. Так невже ж під багряним сонцем

Благодатні брати океанські -

Ці дощі, отруєні стронцієм,

Засвистять, як стріли поганські? [26,с.186]

2. Багряне сонце. Дужка золотава

Стоїть над чорним каптуром гори [37,с.30].

3. Рентгенограму дивляться на світло –
на світло **сонця** і на світло совісті.
Тоді у ній і серце видно чітко,
і поля легеневого прозорості [50].

4. У чистім полі, в полі на роздоллі,
де колосочки проти **сонця** жмуряться [37, с. 25].

Найчисленнішу групу – на означення часових характеристик – складають переважно дієслівні конструкції з космонімом Сонце, вжитим у прямому значенні:

1. Заворожили ворони світанок -
Не сходить **сонце** – тільки кар та кар [37, с. 183].

2. Заходить **сонце** за лаштунки лісу,
Тополя поклонилась вдалині [51].

3. **Сонце** зійшло, як сходить віками... [33, с. 67]

4. Сходить **сонце**, ясний обагрянок... [37, с. 174]

У сполученні з дієсловом космонімом **Сонце** набирає метафоричного значення, персоніфікується, «оживляється», набуває рис людини:

1. Спасибі, **сонце**, ти пройшло крізь грати
Я лиш тобі всю правду розкажу [27, с. 71].

2. Прощальний промінь блиснув на стіні
І **сонце**, **сонце** – як жива істота
Єдина, що **всміхається** мені [27, с. 70].

3. І **сонце** сипле квіти, як з бриля [27, с. 153].

У дієприкметникових конструкціях космонімом Сонце також може набувати переносного значення «доля», зіставлятися з людиною, з якою може поспілкуватися, оповісти їй про своє життя. Так, у романі «Маруся Чурай» головна героїня, звертаючись до сонця говорить:

Я завтра, **сонце**, буду умирати.

Я перейшла вже смертницьку межу [27, с. 71].

У поєднанні з іменниками космонім Сонце набуває предметного значення. Наприклад:

*Сидить просмалена ворона
в береті сонця* *набакир*[26, с.112].

Поєднуючи космонім Сонце з дієсловами позначення руху, авторка надає йому акваморфного значення:

*Червоне сонце
Незгаслим зливком
Пливе повільно* [28, с.95].

У поєднанні з рослинними назвами цей образ у поетеси набуває флористичного значення:

*А в головах у мене посади
Жовтогаряче сонце, як нагідку* [28, с.79].

А в сполученні з прикметником та іменником «завтрашній день» космонім набуває значення «майбутнє»:

*Любїть травинку і тваринку
І сонце завтрашнього дня*[26, с.66].

У романі «Маруся Чурай» космонім Сонце виступає у значенні «життя»:

*Вона стояла, мов застигла в русі
Уже по той бік сонця і життя*[27, с.113].

А в окремих випадках сонце асоціюється з найвищим законом:

*І сонце – найвищий Коран
І крона – найвища корона* [29, с.211].

Отже, поєднуючись із різними частинами мови лексема Сонце сама створює пряме і переносне значення слів, з якими сполучається.

Космонім *Місяць* в поезіях Ліни Костенко посідає чільне місце.

Небесний Чабан, козацьке сонце, білолиций, срібноріг, молодик — це далеко не повний перелік варіантів іменування Місяця, супутника

планети Земля, дуже популярного як в літературному, так і в фольклорному поетичному мовленні.

Поява космоніма *Місяць* пов'язана з діалектною формою «месик» (назва реалізувалася у «місяць») і фіксує видимі зміни форми Місяця.

У віршах Л. Костенко за частотністю вживання ця лексема посідає друге місце, що, звичайно, свідчить про його популярність.

Космонім *Місяць* у поетичному мовленні Ліни Костенко має традиційне й нетрадиційне функціонування.

У традиційному, прямому значенні космонім Місяць зустрічається зрідка, зокрема у романі «Маруся Чурай» читаємо:

І що воно гадаю за проява –

Дві тіні, млин і місяць на воді [27, с.11].

Вживається він тут як елемент нічного пейзажу. У такому ж плані використовується авторкою і у віршах. Наприклад:

Кругле сонце опускається,

Круглий місяць піднімається [29, с.271].

Українці це нічне світило здавна пов'язують з чаклунством, ворожінням, надають йому магічних властивостей, бо саме під покровом ночі здійснювалися різні таємні обряди.

Лише у двох випадках у віршах Місяць використовується на позначення зміни дня і ночі, тобто для часових характеристик:

І повен місяць сходить

Над нами, ніби щит [26, с.96].

Але у другому реченні космонім фіксується в іншій формі (повен), що свідчить про його властивість змінюватися. Завдяки сполученню з порівнянням (ніби щит) він набуває значення символу: місяць – це захист закоханих від людського погляду.

Для поезії Ліни Костенко більш характерне вживання космонім *Місяць* у метафоричному, переносному значенні. Поетка, поєднуючи цей

онім з іменниками, дієсловами, прикметниками, створює емоційно значущі образи. Наприклад:

*А місяць вже такий:
І молодик і повен,
І серпик і рогатик,
І місяць, як діжа [29,с.86].*

Одна з якісних ознак Місяця («рогатий») служить для створення метафоричного образу у віршах:

*1. Неправда, є! Бо хто у небесах
На дощ поверне **місяця рогами**? [26,с.48]
2. **А місяць роговим** гребенем
Солом'яне волосся хат розчісує [29,с.286].*

Поєднання космонім **Місяць** з іменниками дає можливість письменниці створити новий образ, у якому одночасне перенесення за формою і кольором надає йому загадковості:

*Б'є північ.
Гіпсова маска **місяця**
Висить на чорній стіні ночі [26,с.63].*

Іменник «маска» фіксує форму Місяця, а прикметник «гіпсова» (тобто, надзвичайно біла) протиставляється чорному кольору ночі.

Блискучий майстер слова поетеса створює живі, олюднені образи, поєднуючи космонім Місяць з дієсловами. Наприклад:

*1. Він бляху в ромби краяв, мов сатин,
Коли стояв над келією **місяць**,
Блідий, як німб, загублений святим [26,с.386].
2. **Місяць** вирізав шпару в небі
Ледь помітним серпом з латуні,
Мов ховаючись сам від себе,
Задивився на сплячу красуню [32,с74].*

У другому реченні метафоризації космонім сприяє ще й порівняння (мов ховаючись сам від себе), це дія, яку може виконувати тільки людина, причому внутрішньо, психологічно.

Образ доповнюється також кольоровою характеристикою, бо «латунь» блідого жовтого кольору, а також ознакою форми («серпом»), бо неповний місяць українцями сприймається як побутовий предмет, що використовується для збирання урожаю зернових у полі.

В іншому вірші:

Коли вже люди обляглися спати,

*Коли вже **місяць вислизнув** із хмар [26,с.47].*

дієслово «вислизнув» в результаті перенесення прямого значення слова на об'єкт, якому ця дія не властива, надає космоніму значення потаємності, негативної оцінки.

Різноманітний художній світ Ліни Костенко дає можливість їй створювати узагальнені образи завдяки поєднуванню космонімів з дієсловами, як-от у вірші:

Птиці зелені!

Що ж вам ще треба?

*Маєте **місяць**.*

Маєте небо [52].

Тут дієслово «маєте» у сполученні з онімом створює значення «усе», тобто Місяць ототожнюється із небом, з життям, а можливість бачити і «мати його» дорівнює значенню «бути щасливим», «мати щастя».

У романі «Маруся Чурай» поєднання астроніма Місяць з дієсловом використовується для характеристики часу:

Я цілувала його віченьки,

*Аж поки **місяць** не погас [37,с.30].*

«Місяць погас», тобто «скінчилась ніч».

Отже, створювати дієслівні конструкції з комонімом Місяць, поетеса створює індивідуально-авторські метафори, відкриває перед читачем

несподівані асоціативні зв'язки між віддаленими поняттями, увиразнює образ, загострює сприйняття. Сполучення оніма Місяць з прикметником, який утворює переносне значення, ми спостерігали лише в одному вірші:

*І знову, знову, знов оті
Циганські круки,
І місяць молодий, тремтливий, як лоша [26, с. 402].*

Прикметник «тремтливий» тут має значення «невпевнений, боязкий», і цьому сприяє саме прикметник «молодий», а порівняльний зворот «як лоша» допомагає розкрити і зрозуміти це значення.

Окремо нами виділено вживання астроніма Місяць у складі порівняльного звороту. При такому вживанні він надає переносного значення іменникові, до якого відноситься зворот, на основі зіставлення за формою і кольором :

*І жовта сиртка у сизий вечір
Над лугом сходить, як місяць вповні [33, с. 54].*

Отже, проаналізувавши функціонування космоніма Місяць у поезіях Ліни Костенко, доходимо таких висновків:

1) випадки традиційного вживання лексеми Місяць фіксуються в іменникових, прикметникових і дієслівних конструкціях, але в прямому значенні у віршах Л. Костенко вживається досить рідко. В дієслівних і в іменникових сполученнях цей космонім використовується на позначення зміни дня і ночі і часових характеристик відповідно. В прикметниковому сполученні фіксується одна зі стадій зміни форми Місяця;

2) у переносному значенні астронім вживається в іменникових, дієслівних і прикметникових словосполученнях. У субстантивних сполуках з астронімом відбувається метафоризація, пов'язана з якісними перевтіленнями Місяця. Окрім того, у сполученнях цього типу побачити продукування іменником переносного значення за кольоровими характеристиками;

3) у дієслівних конструкціях актуалізується антропоморфна «риси» астроніма з одночасним додатковим підкресленням кольорової характеристики та характеристики за формою, а також утворення з дієсловом сприяють метафоризації за часовою характеристикою і

уживаний у складі порівняльного звороту астронім Місяць надає переносного значення іменнику, до якого віднесений зворот, на основі зіставлення за формою і кольором;

4) для цього астроніма властиве вживання у складних, розгорнутих метафорах «гіперконструкціях» з метафорою, порівняльним зворотом водночас або «портретним» уживанням. А отже, цей онім більше ніж Сонце, сприяє актуалізації образності твору.

У віршах Л. Костенко зустрічаємо дві власні назви галактик:
Чумацький Шлях і туманність Андромеди.

Щодо галактоніма *Чумацький Шлях*, то його у поезіях Л. Костенко зустрічаємо тричі: один раз у прямому і двічі у переносному значенні. У прямому – у значенні вічної зачудованості тайнами галактики й усього космосу:

Ввімкнув нам тільки ближче світло свідомості.

Мчимося по космічній трасі,

Так і не знаючи –

А що ж там, в кінці Чумацького Шляху [28, с. 20].

У переносних вживаннях сполучувані з онімом іменники створюють предметне переосмислення за формою

Дивиться Всесвіт — Великий маг,

Піднявши над землею

Рукав Чумацького Шляху [29, с. 171]

і кольоровими характеристиками:

*Стоїть історія на старті
Перед ривком в космічний стадіон.
Вона грудьми на фініші розірве
Чумацький Шлях мов стрічку золоту [33, с.4].*

Астронім *Туманність Андромеди* в поетичному мовленні Л. Костенко зустрічаємо двічі і обидва рази в переносному значенні. Характерною для цього оніма є метафоричність вживання:

*Знаєш, там **туманність Андромеди**
Хай не йде так часто на обгін [28, с.107].*

У поезіях Л. Костенко зустрічаються три планетоніма – Земля, Сатурн, Нептун. Космоніми наділяються антропоморфними рисами «*Земля кружляє у космічній вальсі...*» [26, с.74], характеризуються за формою «*...жонглює космос бриликом **Сатурна**...*» [26, с. 21], характером руху «*Летить **Нептун**, я з ним налітаюсь. Не бійтесь, зорі, я не розіб'юсь*» [26, с.21].

Серед констелонімів та зодіонімів найбільш уживаними є *Чумацький Віз*, *Оріон* і *Плеяди*. У прямому значенні такі оніми у поетичному мовленні Л. Костенко вживаються рідко. Частіше відбувається накладання прямого значення на переносне і констелонім символізується через закріплену у художньому мовленні його «національну маркованість»:

*Я нагодую очі твої степом.
Могили України покажу.
Ніяких віжок на тобі не стерплю,
В **Чумацький Віз** — і то не запряжу [26, с.195].*

Для метафоризованих космонімів характерним є те, що це переносне значення створюється сполучуваною з ним частиною мови. Функціонування цих онімів у прямому і переносному значеннях

спостерігається в дієслівних, іменникових, прикметникових та деяких інших словосполученнях.

Отже, як бачимо, твори Л. Костенко становлять велику художню цінність при дослідженні космонімічного шару лексики.

2.2. Космонімічна лексика у поезії Євгена Гуцала

Космонімічна лексика у поезії Є. Гуцала раніше не вивчалася, тому нашим завданням у цій роботі є визначення специфіки лексичного значення космонімів, окреслення символічної системи космонімікону в поетичному ідіостилі Євгена Гуцала.

У небесному просторі поета бачимо зірки пшеничні й житні і зірки вівсяні; тут небо безмежне, як і поле, де полишає свій слід «птах радощів і птах журби», де, зрештою, відбувається трансформація образу **зірки** в символ – фортуну, адже зірки традиційно виступають вісниками долі:

*Та знаю: в небі сяяти не перестане –
нехай співа птах радощів чи птах журби! –
зірки пшеничні й житні і зірки вівсяні –
зірки своєї хліборобської судьб [11, с.47].*

Л. Іванникова пише, що «створивши певний ідеальний образ шляхом порівняння далекого з близьким, людська уява стала підносити до цього ідеалу усе повсякденне, земне» [12, с.85].

Утворення семантичної паралелі **зоря – дівчина** базується на перенесенні певних якостей, характерних для зорі, на образ дівчини. Порівняння зорі з дівчиною зберігають момент переходу думки від міфологічного образу до символу, який виник на тому етапі, коли вже не зоря порівнювалася з дівчиною, навпаки, наприклад:

*Орнамент клав гуцулам на окісся.
О суголося гір і косаря,
коли коса звучить, неначе пісня,
а в пісні сходить дівчина – зоря! [10, с.24].*

Іноді образи зорі й дівчини настільки переплітаються, що сприймаються як одне ціле, пор.:

У небі зоря – білотіла слов'янка броваста.

І мажі за шляхом – з мазницями і сіллю стоять.

О степ половецький, криваве розбійницьке щастя,

о степ половецький, людського життя сіножать![11,с.48]

Ліна Костенко писала, що «душа летить в дитинство, як у вирій», бо їй «тепло тільки там». Таким спогадом про дитинство, рідне, тепле, Євген Гуцало наснажив паралель «зірка – душа» у вірші:

Спомин про нічку-петрівочку видовом встане хрещатим...

Часто в дитинстві здавалось – за річкою Овлур свистить.

Як тоді пахли під хатою рання настурція, м'ята!

Щиро здавалося – зірка із неба у душу летить![11,с.78].

Часто в поезіях автора зустрічається асоціативний комплекс **ніч** – **зірка** – **душа**. У свідомості людини **ніч** пов'язується з таємничими силами, здебільшого темними, вона викликає почуття тривоги, непевності: у **душі**. Поява **зірки** на нічному небі втілює надію, але падіння зірки пов'язане зі смертю – душа (за повір'ям) відлітає в інший світ. Саме такі асоціації й викликають поетичні рядки:

І чутиму в листопадову ніч,

котра, мов космос, без кінця і краю,

як зорі пролітають мимо віч,

*морозом по **душі** моїй черкають!*[10,с.69].

У поетичному небі Євгена Гуцала – цілі сузір'я – Козерога, Водолія, Риб, Південний Хрест:

Зірки складають в сузір'я Козерога,

в сузір'я Водолія чи в сузір'я Риб

і в небесах йому означають дорогу

так, як лиш зорі і означувать змогли б

Океан над ними хвилю стеле,

В небесах горить Південний Хрест [10,с.63].

Слово **сонце** в поезії Є. Гуцала стає ключовим, відбиваючи національні та загальносвітові особливості світосприйняття. У вселенському масштабі **сонце** – обов’язковий компонент життя. Певно, цим зумовлене введення космоніма Сонце в орбіту персоніфікованих образів, антропоморфізованих метафор.

Уподібнення космоніма **сонце** людині базується на зближенні оцінних ознак «тепло», «краса», «привабливість», що сприяє інтимізації мови твору. Наприклад:

*Ми – просто пелюстки із **квітки**, що **сонечком** названа,
і наше життя – це пелюсток політ золотий.
Ми – просто легенда, яка до кінця не розказана,
яку лиш вогонь може повністю розповісти [11,с.99].*

Автор зумисне поєднує астронім з назвами рослин. Це дає можливість створити такий асоціативний куш: колір (жовтий, червоний), форма (кругла), усе разом – «краса».

Використовуючи паралель «сонце-рослина» автор доповнює образ лексемами запаху, викликає тим самим в уяві читача яскравий пейзажний:

***Сонця проміння** лежить прядив’яне, лежить конопляне.
Пахне водою й коноплями, пахне шорстким кушнірем.
Скільки дбайливою осінню в світі проміння наткано!
Скільки висить на деревах і скільки висить між дерев! [10,с.54]*

Не менш поширений у поезії Є.Гуцала й образ **місяця**. Євген Гуцало добре знайомий з народними першоджерелами потрактування небесних світил. Це не тільки елементи природного краєвиду чи безмежного простору. Це насамперед частина життя у яке століттями переказували міфи і легенди про Дажбога (Сонце), Ярила (сонце весняне) і про таємничий, незрозумілий Місяць, що своїми змінами впливає на психологічний стан людини. Ці міфічні образи і сьогодні в підсвідомості. Старше покоління українців вірить в магичні властивості

місяця, як і наші пращури тисячоліття тому. Одні надають його діям цілющих властивостей, інші – навпаки. Вірячи в чудодійну силу місяця-молодика, люди молились до нього.

Відповідно до давніх уявлень про цей астронім як про щось живе, що зумовило ряд метафоричних антропоморфних і зооморфних перетворень у народнопоетичній творчості, Є. Гуцало широко культивує переносно-образну семантику лексеми, коли пише, наприклад, про те, як «*білим лебедем місяць посеред латаття ячав*», чи про те, «*що став я Місяцем твоїм*», чи про те, як

Місяць світить над обрієм – юний, палкий романсеро,
золотого плаща розіслав по щасливій землі [10,с.12].

Від досить традиційного образу *підкова місяця* до оригінального порівняння «місяць – мов журба»

*Пожуримось, бо чом не пожурились,
коли у небі місяць – мов журба,
коли до кого є де притулитись:
нехай то вітер, птаха чи верба*[11,с.44].

– такий творчий діапазон використання космоніма у поезиці Є.Гуцала.

З образами *зорі, сонця і місяця* пов'язана як народнопоетична, так і оригінально-авторська епітетика Гуцалового вірша: **зоря** – ясна, падуча, високосна, вечірня, вишнева:

*1. На ясні зорі і на тихі води –
під ярих буднів реактивний грім!
– до нас листи з минулого доходять,
– щодня – листи, щодня – утіха всім...*[12,с.102]

*2. Тополі, пензлем писані на вітрі,
що хлюпа на Батисевій горі,
що у нічному творені повітрі*

жаским пером падучої зорі

*3. Дуби – неначе лірники. Й неначе
із кобзами осліплі кобзарі...
Берези мовчки слухають – і плачуть
у присмерках **вечірньої зорі...**;
Полинь душею до душі моєї,
до ластівки до синьої полинь,
– тут ми разом з **вишневою зорею**
п'ємо вино розлуки, мов полин[10,с.89].*

місяць – ранній, березовий, білокорий, ярий:

*5. **Березовий** у жовтні місяць, **білокорий**,
у небесах займеться горілиць...
Вже скоро... ми підем по чорнотропу скоро,
й, можливо, пощастить нам на куниць[10,с.71].*

Автор підкреслює такими прикметниками космонім, щоб ясніше передати читачеві молодість та свіжість місяця.

*6. Серця, немов вулкани, не згасають.
Вогонь біжить із кратерів сердець.
Чоло нам **ярий місяць** прикрашає.
Ми **ярі зорі** маєм на вінець[11,с.91].*

Євген Гуцало використовує особливий колір «ярий», що в народі значить «особливо яскравий», у поєднанні з образом вогню, «що біжить із кратерів сердець» він викликає асоціацію з червоною, гарячою кров'ю. Таким чином, образи увиразнюються, загострюється на ньому увага.

*7. То після невдалого повстання
я іду до палі чи хреста,
й наді мною сходить **місяць ранній***

– яничарська шабля золота...[11,с.73]

Автор за допомогою порівняння «яничарська шабля золота» підкреслює його форму і колір одночасно, а епітет «ранній» вказує не на час появи, а на час народження місяця.

Образ-космонім **Сонце** постає у творах у творах письменника у різні пори року і відповідно набуває різних рис, насамперед через сприйняття його людиною. Воно в поета: вересневе, осіннє-чорне, непривітне, весняне-радісне, апокаліптичне (тобто спекотне), яре:

8.Притулюся щокою

до щоки **вересневого сонця** –

і згадаю матір свою;

9. Спливуть віки – по лоціях, без лоцій,

та у майбутньому не буде дня,

щоб він під **апокаліптичним сонцем**

зійшов на землю з вірного коня;

Спостерігаємо сумний настрій вірша, який автор акцентував словом «апокаліптичний» для гіперболізації сюжету.

10. Під **апокаліптичним сонцем** чорним,

ступаючи завжди в його сліди,

лукавий Санчо Пансо – чічероне —

із нього глузуватиме завжди [11,с.41].

Важливим компонентом мікрополя зоряного неба є найменування Чумацький Шлях, що отримує в поетичній мові різне семантичне наповнення. Насамперед Чумацький Шлях як реалія неба репрезентує лексему «чумак» із промовистою земною назвою:

11. Ген на **Шляху Чумацькому** куриться вихор –

вертаються із Криму срібні чумаки...[11,с.33]

Лексика із семантикою «пшениця», «хлібна загінка», «поле», «валок», «нива», «полова», «обрій», «метеорити», «земля», «полин», що

контекстуально прилягає до словосполучення Чумацький Шлях, актуалізує сему «єднання небесного і земного»:

*12. Вночі збирають пшеницю в колгоспі. Комбайн,
здолавши хлібну загінку, сягнув серпневого обрію —
і, перебравшись із поля на загінку **Чумацького Шляху**,
підбирає й молотить стародавній космічний валок.
Забиває зірками бункер, і на ниву стернисту,
наче одвійки, наче полова, летять метеорити,
що пахнуть землею, пшеницею і полином [10,с.56].*

Образна орбіта Чумацького Шляху розгортається у зв'язку з поняттями курган, списи, щити, мечі, коні, воли, птахи, які відтворюють атмосферу історичної пам'яті народу, повернення до його праглибин минулого:

*13.Кожен з нас – мов курган край Чумацького битого Шляху,
де поховано списи, щити і двосічні мечі,
де поховано коней, волів, де поховано птахів,
що, поховані, прагнуть однак позбиратись в ключі[11,с.26].*

Зі словосполученням Чумацький Шлях асоціативно пов'язані поняття вічності, нескінченності і незнищенності світу природи, а звідси – і людського буття:

*14. Питаєте, куди іду? Хай мовить
про це стежина білим язиком,
Чумацький Шлях хай мовить древнім слово
і горлиця у лісі за горбом[11,с.61].*

Таким же за значенням найменуванням до астроназви Чумацький Шлях виступає Чумацький Віз, що реалізується в поетичних рядках, зближуючись із лексемою *закотився* (вживання не передбачає поєднання *закотився Чумацький Шлях*), наприклад:

*15. Із печалі на гони небесні, на зоряні гони
з молодим чумаченьком закотився **Чумацький Віз**,*

*бо калини подерто у зоряну плахту червону,
бо дівочі узори намиста розсипано скрізь [11,с.48].*

Космонім *Чумацький Шлях, Чумацький Віз* викликають мимовільні спогади про історичний факт з життя наших предків – чумакування. В уяві виникає валка чумацьких возів, що зупинилися на відпочинок, утворивши чумацький стан. Очевидно, такі асоціації виникли й у поета, звідси і заміна однієї лексеми іншою:

*16. Просто був я в світі – подорожник,
просто в світі свій шукав талан...
Був, як місяць – пройда та безбожник, – там,
де небо – мов **чумацький стан!** [10,с.29].*

Поет, описуючи пейзаж, показує «рух» у просторі, який передають дієслова: *(зорі) пролітають, (зірка) зачепилась, пада, летить*, відповідно динамізується ширший контекст, внутрішні почуття ліричного героя, привносячи в його психологічний стан то радісні, то ноти тривоги:

*17. І чутиму в листопадову ніч,
котра, мов космос, без кінця і краю,
як зорі пролітають мимо віч,
морозом по душі моїй черкають[10,с.62].*

*18.В перший місяць весни стань на чистий рушник дороги
і грудьми припади до грудей березневих вітрів.
Подивися, як **зірка** за дуб зачепилася рогом,
і послухай, як **думка** заборсалась в копанці **слів**[10,с.30].*

Отже, лексичний простір образу неба в поезії Є. Гуцала не статичний, а перебуває в русі, що досягається також численними асоціативними взаємозв'язками, напр.:

*19. Пливуть віки, мов кораблі Колумба,
у берег часу хвиля б'є важка...
Хвала вам, астролябії і румби,
що помагають кораблям-вікам!*

*Пливають по лоціях. Пливають без лоцій.
Пливають по зорях. І без зір пливають.
Вони звіряють путь свою по сонцю,
по місяцю свою звіряють путь[11, с. 106].*

Отже, поетика образу неба в мовотворчості Євгена Гуцала характеризується широтою осмислення конкретних реалій, введенням їх в образний контекст, де діють різні чинники динамізації, композиційної організації, асоціативних перенесень, символізму тощо. Подальші розвідки полягають у дослідженні космонімічної лексики у структурах художніх засобів.

2.3. Космоніми в творчості Василя Симоненка

Василь Симоненко – видатний класик української літератури ХХ століття. Поетика Симоненка своєрідна, з багатою фольклорною тематикою та сюжетами. Символи у поезіях В. Симоненка допомагають психологічно відобразити внутрішній світ, настрої, переживання, розкривають смисл. Його вірші полюбили читачі, а суспільно-культурні обставини вивели постать його постать далеко за межі суто літературного процесу, увівши його, на думку багатьох, до пантеону національних героїв.

Космонімічна лексика у багатій мові Симоненка раніше не досліджувалася. Давня назва сонця – Ярило, сягаючи корінням міфологічних уявлень, сьогодні осмислюється по-новому, розширюється його семантика. У віршах В. Симоненка космонім Сонце метафоризується, набуває часто переносного значення, уподібнюється людині за такими ознаками як: тепло, краса, привабливість. Це, як правило, сприяє інтимізації мови, підсилює ліричність поезії. Наприклад:

*1. Ми – просто пелюстки із квітки, що сонечком названа,
і наше життя – це пелюсток політ золотий.*

Ми – просто легенда, яка до кінця не розказана,

яку лиш вогонь може повністю розповісти [7,с.16].

*2. Іржавіє в **сонці** ніж,*

Протуберанець росте, мов дичка.

***Сонце** – кавун: ти його ріж,*

а з нього тече водичка [7,с.56].

У поета Сонце асоціюється з кавуном за формою і за внутрішнім змістом: розрізаний кавун – червоний, як жар, тобто як розжарене літнє сонце. В іншому вірші розгорнута метафора з космонімом **Сонце**, воно є символом тепла, радості, добра:

*Встало **сонце** і впало в очі*

Хмари втому зняли з плечей –

Служать людям ці руки робочі,

***Сонце** людям гріє з очей [7,с. 229].*

Сонце випромінює тепло, як і очі робочих людей, простих трудівників.

Слід зазначити, що сонце в поезиці В. Симоненка досить часто асоціюється з коханням:

*1. А як глянуло **сонце** із неба*

Через сині зіниці ніш,

*Закохалося **сонце** у тебе,*

Засіяло іще ясніш [7,с.193].

2. Мені здається, -- може, я не знаю,

Було і буде так у всі часи:

Любов, як сонце, світу відкриває

безмежну велич людської краси [53].

У поєднанні з дієсловом космонім **Сонце** персоніфікується «сонце піднімає завісу»:

Бринять живою радістю ліси,

Як ранок спалахне на небокраї,

Як сонце огняне завісу піднімає

Із їх первісної і чистої краси [53].

Низку віршів Симоненко присвячує дітям. У народному мовленні дитина часто сприймається як сонечко. Збагачений епітетами цей образ розкриває красу і щирість батьківських почуттів:

1. Минула ніч, і сонце білогриве

Несе на тросі огненному день,

І блискітки, швидкі та метушливі,

Стрибають на асфальті де-не-де [54].

2. І небо теплотою глибиніс,

І радість наливається в серця –

Сміються, бігають, пустують, мріють

Малесенькі замурзані сонця [7, с. 139].

Образ сонця застосовується поетом для зображення картин природи і для вираження різного роду закликів. Причому, більша частина тих стилем, які слугують для створення словесного пейзажу, належить саме Симоненку:

1. Розлогі верби. Затишок і тіні.

Під ними тихо плещеться ріка,

І дівчина, замріяна й струнка,

Стоїть на березі у **сонячнім** промінні [7,с.28].

2. Впало **сонце** в вечірню куряву.

Тиша виповзла за село.

Нашорошилось небо буряно

І погрозами загуло [7,с.222].

Такі поетичні рядки поряд із закличними контекстами В. Симоненка вирізняються своєю експресивністю:

З сім'ї селянської, до грубості простої,

В життя дороги стеляться мені...

Я хочу пити **сонячні** настої,

Пізнати до краю радощі земні! [55].

Спостерігаємо і риторичні питання:

Та невже ж то

йому все віднині байдуже –

чи світитиме **сонце**,

чи ніч напливе! [37,с.223].

В.Симоненко навмисно обирає таку форму вірша, як звертання, підкреслюючи тим самим висловлюване:

Тож послухайте, **сонце** і вітре!

Перестаньте скиглити на мить!

Маю річ я до вас нехитру,

Ви послухайте, помовчіть [7,с.194].

Найкращі сподівання і мрії звернені до сонця:

1. Але певен, що жодного разу

У вагання і сумнівів час

Дріб'язкові хмарки образи

*Не закрили б **сонце** від нас [7,с.192]*

Сонце, як надії на щось світле, тепле і добре:

2. Берези, в снігу занімілі,

Іній на вітах слізьми,

про що ви мрієте, білі?

*– Про **сонце** мріємо ми... [7,с.199]*

3. Дуби в крижаній кольчuzі,

одягнуть в сиві шовки,

Про що замислились, друзі?

*– про **сонце** наші думки... [7,с.199].*

В останньому з наведених фрагментів сонце – це символі чогось прекрасного, чистого. Поетична парадигма «сонце – щастя» у поетичі В. Симоненка, введена в контексти з компонентами прикладки, надає ліриці інтимізуючого характеру:

Вигантуй на небо райдугу-доріжку,

*Постели до **сонця** вишивку-маніжку,
Щоб по тій доріжці з лебедями-снами
Плавати до щастя білими човнами [7с.244].*

Іменник «сонце», поєднуючись з поетизмом «течія», утворює словосполучення з метафоричним змістом:

*Понеси мене на крилах, радосте моя,
Де на пагорбах і схилах **сонця** течія.
Де стоять в обновах білих, в чистому вбранні
Рідні хати, білі хати з хмелем при вікні [7,с.241].*

У поезії В. Симоненка віднаходимо прикметник «червоний» як ознаку кольору сонця:

*У душі моїй –
Міся не має туманам.
У душі моїй –
Сонце червоне буя,
І регоче, й гримить
Голубим океаном
Нерозтрачена радість моя [7,с.233].*

У цьому контексті кольороназва «червоний» створює емоційно-експресивний ефект, посилюючи дієслівну ознаку у метафоричному словосполученні. Внутрішній світ ліричного героя передається переповненими позитивною експресією рядками, де **сонце** – найкраще:

Люди – прекрасні.

Земля – мов казка.

*Кращого **сонця** ніде нема.*

Загруз я по серце

У землю в'язко [7,с.276].

Через контекстуальне оточення парадигма «**сонце – кохання**» набуває неповторного психологічного вираження:

*Хто на **сонце** очей не мружить?*

От хіба що сліпі – та й все.

Той, хто вас обмине байдуже,

Мабуть, крем'ях у грудях несе [7.с176].

Поетична сполучуваність **сонячний** ореол виступає символом життя:

Через вулиці нахололі

Повз очей зачарований хміль

*Йшла ти в **сонячнім** ореолі*

Невідомо куди й звідкіль [7,с.218].

У семантичне поле «сонця» втягуються лексичні одиниці інших лексико-тематичних парадигм, виражаючи емоційно-образне осмислення проблем навколишнього середовища, наприклад:

Цвіла ромашка в полі на межі,

*До **сонця** й вітру бісики пускала,*

Аж доки руки лагідні, чужі

Ромашку для букета не зірвали [7,с.243].

Отже, загальні висновки щодо функціонування образу сонця в поезії В. Симоненка можна представити таким чином у ліриці автора космонім

Сонце вживається як у традиційному сприйнятті (сонце – небесне світило), так і в персоніфікованому плані. У закличних контекстах цей космонім вирізняється експресивністю й емоційністю. В інтимній ліриці космонім Сонце виступає символом щастя, тепла, радості, кохання. Позитивна емоційна оцінка космонім Сонце відчутна у всій поезії В. Симоненка, саме вона покладена в основу створених ним символічних і метафоричних образів.

Також у небесному просторі автора ми можемо спостерігати нічне світило – місяць, або «нічне Боже око», яке здавна було джерелом світла і енергії життя у наших предків.

Спробуємо з'ясувати у якому значенні і якою метою автор уживає цей космонім, яка його роль у розкритті теми й ідеї твору.

У мініатюрі «Осінній дисонанс» поет подає оригінальний, персоніфікований образ космоніма **Місяць**:

*Небо скуйовджене і розколисане
Дрантя спустило на темні бори.*

*Сонного місяця сива лисина
Полум'ям сизим горить. [7,с.268]*

Майстерно підібрані порівняння: *мов п'ятак, луна, диск* – підкреслюють форму повного місяцю.

Кольористичні епітети доповнюють характеристику: *білий, блідий, сивий*:

*1. Осінній вечір морозові дихав,
У небі місяць, немов п'ятак...
Вона прийшла непомітно, тихо,
Голівку мило схиливши так. [7,с.159]*

*2. Місяць хоче,
мабуть, погрітись —*

*суне в шибку
свій блідий диск. [7,с.775]*

*3.Я не люблю зими — вона така убога,
Одноманітна, барвами скупа,
І місяць білий — круглий, як луна...[7,с.185]*

Порівняння молодого місяця з котом у поєднанні з дієсловом «умина» оживлює образ, наповнює лексику гумором, створює виразну картину місячної ночі:

*Місяць сів,
мов кіт, на підвіконня:
темряву, як мишу, умина. [7,с.182]*

Поетична зоря у Симоненковій поезії одухотворюються, іноді персоніфікується, набуваючи людських властивостей, знаходячи душу.

Ночі крадуться нахмурені (знову штампі почались!):

Зорі в небі, мов одурені, місяць хитрий, наче лис... [7,с.157]

*На дні повільно хмари темно-сині
Повзуть, немов підводні кораблі,
А навкруги ні клаптика землі —
Одні лиш зорі — строгі і красиві. [7,с.122]*

Але загалом, автор описує пейзаж неба зорепадами, підживлюючи небо кольоровими описами: зорі — жовті, сургучеві, вони ж — вогники.

*1.Ніби краплі жовті, в темну воду
Стигли зорі падають вночі. [7,с.200]*

*2.Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві [37,с.217]*

*3. Небо зорі у воду сіє,
Я у пригорщу їх ловлю...
Де знайти я слова зумію,
Щоб сказати, як тебе люблю? [7, с.149]*

*4. Цідилась ніч крізь темне сито неба,
І зорі танули, як вогники малі... [37, с.236]*

*5. Волають гори, кровію політи,
Підбиті зорі падають униз... [7, с.279]*

Отже, можемо сказати, що в емоційно-експресивній лексиці Василя Симоненка вдало гармонізують космоніми, що свідчить про широту осмислення конкретних реалій, введенням їх в образний контекст. Поетика неба в Симоненковій поезії посідає значне місце в його творчості і в доповненні з емоційною лексикою відіграє значну роль, що служить засобом передачі різних відтінків почуття, думки, ставлення до зображуваної дійсності.

2.4. Мотиви сонця у поезіях Івана Драча

Ні одна людина так не змогла виділити і возвеличити роль свого сучасника у реаліях: 2-ї пол. ХХ століття, так само, як те зробив Іван Драч – великий бунтівник у галузі художньо-образних засобів, автор протиріч та інтелектуалізмів, письменник, який в голосно заявив власну «причетність до тіланетару» також в той же час зміг, так само як ніхто інший, «вписати» у міжнародний ліричний космічний простір просту українську душу. Один із найвидатніших синів України, поет, драматург, політичний діяч і «сонячний поет». Недарма його називали «сонцепоклонником». Образ сонця — символ краси народного духу — став цікавим і вагомим мистецьким здобутком поета. Поезія І. Драча емоційно насичена, метафорично вільна і розкута. У відповідних пошукових формах її існують нові, асоціативно-умовні форми. У його поемах, баладах, етюдах, «філософіях», «віршах на перфокартах» переважає домінуючий образ-

символ – сонце [19,с.12]. Саме воно стає його символом, сонце і серце стоять поруч, виступають контекстуальними синонімами в поезиці Драча. З-поміж багатьох авторських образів привертає увагу саме космонім сонце, що має не лише самостійну поетичну семантику, але й набуває додаткових естетичних смислів. Творчість його опромінена народно-поетичною притчевістю, що вміло поєднана з реальністю сьогодення, фольклор і модерн вдало вміщені у творах. Поет вже тоді занепокоївся своїм атомним віком, тому він і волів дотягнутися до планетарних, космічних масштабів звеличення людини, яка, маючи громадську тям, встане на захист своєї Землі від самої себе.

Іван Драч у своїх поезіях возвеличує людину-творця, тобто Людина і Сонце в нього стоять на однаковому рівні. Як приклад можемо навести уривок з «Сонячного етюд»:

*І переливно блискотять сонця
Протуберанцями сторч головою.
Беріть сонця — кладіть мені серця,
Як мідяки з осугою-турбою.
Я ваші душі клином обмину,
Я не поставлю їх на п'яні карти,
А що сонця за дорогу ціну,
То сонце завжди серця варте[15,с.31].*

Помітно, що мотив сонця — наскрізний у поезії автора. У наведеному вірші бачимо, що автор асоціює космонім **сонце** зі своєю поезією, (що показане звертанням) як щось високе і недосяжне для нього самого:

*Поезіє, **сонце** моє оранжєве!
Щомиті якийсь хлопчисько
Відкриває тебе для себе,
Щоб стати навіки соняшником* [15,с.28].

У поезії присвяченій 30-літтю Василя Симоненка Драч теж порівнює сонце з полум'ям творчості побратима, яке світило і завжди буде освітлювати Батьківщину:

*Пахне **сонцем** наше грішне небо,
В **сонці** — твоє полум'я руде.
Всі ми прийдем на той світ до тебе,
Тільки Україна хай не йде! [15,с.187].*

Поет наділяє космонім сонце позитивно-забарвленими епітетами. У «Баладі про соняшник» Сонце персоніфіковане, наділене портретом і властивостями людини:

*І раптом побачив **сонце**,
Красиве засмагле **сонце**, -
В золотих переливах кучерів,
У червоній сорочці навипуск,
Що їхало на велосипеді,
Обминаючи хмари на небі... [16,с.14].*

У вірші «До джерел» космонім Сонце традиційний, але доповнений порівняльним зворотом, набуває експресивного забарвлення: «*Заходить сонце, як гаряча рана...*» і далі космонім персоніфікується:

*А **сонце ставить ногу** через тин,
А в сонця хмара – золота крисаня ... [16,с.22].*

Перед читанням постає малюнок, на якому звичайний для нього предмет постає яскравим образом.

Сонце в поета набирає образної характеристики в усіх майже поезіях, воно: «сиве», «щире», «молоде», «гіркаве»:

*Як **сонця гіркаві** розілляті–
За **сивим сонцем** **молоде** жене... [16,с.47].*

У вірші «Балада про Кармелюка» космонім сонце асоціюється з образом матері:

*І простягло рученята замурзані
До побитого сонця, до сонечка*[16,с.71].

У поєднанні з дієсловом космонім **Сонце** метафоризується, створює новий дійовий образ:

*Свіже сонце
Викотилось з каменю
Квіткою кропив'яною
З кактуса горить*[16,с.76].

У автора сонце «золотооке», «сміється», «грає», воно живе, воно «торкається лівого плеча», «заздрить (пташкам) чисто і правдиво» [16,с.71]. Як бачимо, І. Драч дійсно залюблений в космонім Сонце, він діє в його творах активно, сміливо, непередбачувано.

В поезії письменника завжди є місце колористиці, яка задає тон і дає змогу «побачити» строфи очима автора. Він майстерно фарбує денне світило в нетипічні кольори:

1. *Сонцем козацьким
Зорить на пожеар.* [15,с.631].
2. *Така вже осінь, що аж голо.
Вже іній сонце розпина.* [15,с.571].
3. *І чисте сонце, й люди, й лист кленовий!* [20,с.111].

Наголошуємо на тому, що прикметник **чисте** в даному контексті означає, що сонце: не яскраве, бліде.

*4. Кров Сонця спалить все на світі,
кричить газет лякливий хор*[15,с.111].

5.Його ножа підлоти я пізнав

зблідому пораненому Сонці[15,с.111].

6. І раптом побачив сонце,

Красиве засмагле сонце [15,с.28].

7. Вже сонце холодне. Вже сиве, як ртуть[20,с.221].

Сонце як символ надії, яке прирікає на хороше, тепле, добре, святе:

1.Все плакало на сонці,

Не хотіло помирати. [15,с.111].

2.Тож нахились блакитним небом,

Тож святом сонця освяти!... [56]

3. Кому – долю багряну,

Кому – сонце з туману[15с.85].

4. І простягло рученята замурзані

До побитого сонця, до сонечка[15с.127].

Найбільша вогненна зоря – Сонце, не могла бути обійдена увагою людей. Ще здавна прадіди поклонялися йому і наділяли у своїх молитвах людськими якостями. Пройшло немало часу, але й зараз автор вдається до уточнення і перевтілення космонізму. Поет майстерно персоніфікує вогненну кулю і підкреслює це вдалими прикметниками:

1.Ніч западається. Крикне криком ранок.

І сонце вдарить сонцем навсбіч [15,с.286].

2.І тільки рука у ката зомліла

І тільки сонце осліпло від поту[15,с.127].

3. *А Ви йому – усмішку з уст в уста.*

Сміється сонце. Сміх пече вуста [15, с. 313].

4. *І падає сонце направо й наліво,*

Верткою мгливою блискавкою [57].

Отже, космонім **Сонце** в поетичному мовленні Драча лише зрідка використовується у традиційному вживанні. Він активно діюча «особа» ліричний герой, що розкриває тему й ідеальний задум твору, надає йому емоційності й експресії.

Іван Драч наче був народжений на небі, а співає на землі, тож не дарма можна вважати його носієм духовного космосу. Він з тих письменників, що звертають виняткову увагу на простір і вдало ховають в ньому метафору до своїх «пісень». Космонім **Місяць** в поетичному мовленні Драча посідає чільне місце і вживається, переважно, в нетрадиційному стилі:

*1. Хай навіюють сни, теплі сни лебедині,
І сполоха їх місяць тугим ясеновим веслом [15, с. 32].*

2. Аж тут перо солов'їне,

В нім – місяць в сонці

Все воно – промінне [15, с. 592].

3. Баняк на плиту поставила.

Дістала з полиці мило.

А місяць у білих споднях

з батьком у шахи грав. [15, с. 30]

Щоб підкреслити абсурдність і простоту балади автор вдається до такого уточнення і перефразує космонім, надаючи йому людської властивості.

Рідше **місяць** вживається в традиційному стилі, як конкретно в нижче наведеному прикладі.

*Вже серпик місяця зжинає те світило
Що їм в жагучі чоловічки б'є [15,с.342].*

В значенні, що місяць виходить на землю, і *зжинає те світило*, тобто витісняє Сонце і стає на його місце. Тут описане явище природи, перехід дня і ночі.

Також поет майстерно алюзує «нічного серпа» порівнюючи його, як це ми бачимо в наступній іменниковій конструкції:

*1.На хмарі пливе на жнива
місяць-Кармель з тавром на лобі[15,с.35].*

*2.Для тебе ж ночі я доточую,
Для тебе місяця – вінця[56].*

У цьому прикладі місяць використовується як фрагмент змалювання нічного пейзажу:

*1.місяць із синіми горами,
Великий, важкий, синювато-опаловий[15,с.35].*

*2.Вже викотивсь місяць
Із синіми горами [57].*

На відміну від космоніма **Сонце**, Місяць частіше символізує журбу, тривогу, страх, підкреслюючи мінорний настрій поезій. Наприклад, в значенні *темний, тугий і т.д.*

*1.Хай навіюють сни, теплі сни лебедині,
І сполоха їх місяць тугим ясеновим веслом[15,с.36].*

*2.Дуби тужили, як дозрілі муки,
І Місяць тугу ніс[15,с.111].*

3.Дівчата глухо ридали,

І місяць в сльозах навис,

І над зелом розбуялим –

Солов'їв одчайдушний свист[15,с.39]

Отже, ми можемо сказати, що космонім *Місяць* в поетичній творчості автора змальований в різноманітних чуттєвих вимірах, а також поет використовує його як предмет буденної атрибутики. Ним вдало підібрані кольори, які гармонійно підтримують настрої в поезіях.

Значення зір та сузір'їв в поезіях Драча набуває різноманітних трансформацій, які він втілює в незвичайні порівняння, індивідуальні метафори, від того мова в його поезіях стає мелодійною та загадковою.

Здавна зорі у людей поставали сестрицями, дітьми Сонця й Місяця, або їх вважали душами людей, що відійшли на небо. У своїх поезіях автор використовує такі алюзії:

1. Така печаль бриніла в її зорі

Що дуб од погляду німів і тріпотів [15, с. 111].

2. І бачить верболози, й чагарі,

І сиву матір з сивими дверима

*Де **туляться** на кроквах **дві зорі** [15, с. 506].*

Але в більшості випадків автор обирає використовувати астроніми і метафори до них, щоб підкреслити сум. За допомогою прикметників *чорнюща, чорні, кривавий* автор нагнітає потрібний настрої в поезіях:

1. А наді мною чорнота чорніла,

Падучим круком висла, ошаліла,

***З зірок чорнюща капала роса** [15, с. 296].*

*2. Та й на брови **впали зорі чорні,***

Та й зчорнили думи ілюзорні [15, с. 187].

*3. По хмарах, **по зірках** і по супутниках,*

І слід тягнувся золотий, кривавий [15, с. 232].

4. Я чув крізь сон, як тихо плаче

*Твоя **зоря** в моїх **очах**... [15, с. 101]*

Не рідко автор згадує зорі й у традиційному стилі:

1. Вже зоряна сіть

У небі з'явилась. [15, с. 630].

2. Понад тихими водами, понад ясними зорями

І тихо вертається в серце з докорами [15, с. 232.]

А також, Іван Драч вдається до одухотворення, персоніфікації зорі:

1. Зорі б тоді підійшли за намисто

Та од захоплення повмирають ... [15, с. 37]

2. Що зорі багряні пили на узвишші

І зірвані, п'яні лежать, як поснули [15, с. 103.]

3. Та коли захлинались сичі,

Насміхались зорі з Кирила [15, с. 85].

4. Та коли захлинались сичі,

Насміхались зорі з Кирила [15, с. 85].

Рідше в своїх поезії Іван Драч згадує сузір'я.

1. Навіщо я? Куди моя дорога?

І чи моя тривога проросла

*Од сивої печалі **Козерога***

В гливке болото рідного села? [15, с. 111]

*2. З твого чистого ставу, між лататтям та **Оріонами**,*

Ти лебідкою принеш у безкrestі мої моря [15, с. 37].

Не оминув своєю увагою поет у своїх творах і Земну кулю. Тут теж прозоро простежується возвеличення людини, як творця: «*Центр Космосу – Земля, Бо на Землі живе Людина*», писав він. У його поезіях Земля виступає як мати, та, що дає життя. В даному нижче прикладі Земля виступає у ролі мучениці:

*1. Так – вогонь. **Земля** горить,*

Горить наша мати [15,с.719].

2.І раптом ми почули дикий стогін,

І ми поглухли, бо Земля стогнала... [15,с.111].

3.Землю змагають грози.

Шугають атомні птиці [15,с.386].

Іван Драч пише, що для людини вдосталь неба і Землі, тобто людині потрібна свобода, тим самим підкреслюючи значущість нашої планети:

Нам треба неба без ліміту,

Землі нам треба й поготів [49].

Отже, ми можемо зробити висновки щодо функціонування космонімічної лексики у поезіях Івана Драча.

Найчастіше автор згадує Сонце воно стає ключовим в його творах і відбиває загальносвітові особливості світосприйняття. Здебільшого цей космонім вживається в не традиційному стилі, але в позитивному контексті.

Чільне місце в поезіях посідає Місяць, вживається в більшості випадів в нетрадиційному стилі та підкреслює собою мінорний настрій у творах поета, що доповнюється аналогічною колористикою та описом пейзажів.

Значення зір у поета набуває різноманітних незвичних, складних трансформацій: *душа, діти*. Але так, як і місяць, автор використовує астроніми для вираження туги.

Так ми можемо бачити, що у своїх поезіях автор не обмежується примітивом, і навіть пишучи про побутове, він подає все в незвичайних фарбах. Його рядки постійно супроводжують образи явищ природи, Сонця, Місяця, неба, Землі й космосу в цілому.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження космонімів у творах поетів-шістдесятників ХХ століття нами було зроблено теоретичні і практичні висновки.

Учені-лінгвісти до сьогодні не мають єдиної думки, щодо терміну «космонім»: одні називають об'єкти неба «космонімом», другі – «астронімом», інші взагалі вживають окремі терміни залежно від величини об'єкта, схожості з земними предметами, галактоніми (Чумацький Шлях), планетоніми (Земля), констелоніми (Чумацький Віз), зодіоніми (Оріон, Плеяда).

Щодо вживання космонімів у поезіях, то нами з'ясовано, що письменники вживають і космоніми і й астроніми залежно від мети автора. Вони використовуються як в прямому, так і в переносному значенні.

Провівши аналіз космонімів у творах українських поетів Л. Костенко, Є. Гуцала, В. Симоненка, І. Драча, дійшли певних висновків.

Кожен літературно-художній космонім має своє функціональне навантаження. Всі разом вони увиразнюють текст стилістично, забарвлюють його, ускладнюють семантику поетонімів.

Мовно-естетична репрезентація образу неба не завжди чітко збігається з реалією «Небо» та назвами небесних світил (Сонце, Місяць, зорі, сузір'я).

У мові аналізованих поезій активно функціонують космоніми й астроніми Сонце, Місяць, зорі, сузір'я, планета Земля, Чумацький Шлях, Туманність Андромеди, Плеяда, Нептун, Оріон, Стожари.

Семантико-стилістична значимість космонімів у художніх текстах поетів різна, нерівнозначна і їх роль у процесі інтерпретації художнього тексту, оскільки вони вживаються і в прямому і в переносному значенні. Особливо часто відбувається переосмислення, метафоризація у творах Л. Костенко та Є. Гуцала.

Космоніми в окремих поезіях співвідносяться з реальними об'єктами зоряного неба, але в більшості творів набувають конотативного забарвлення:

Сонце – радість буття, Місяць – символ жалю, суму, туги. У поезіях Ліни Костенко часто космоніми реалізуються через закріплену в художній метафорі «національну маркованість» (Стожари, Чумацький Віз).

Важливо відзначити, що переносного значення значення, антропоморфного переосмислення космоніми набувають у сполученні з іншими частинами мови, здебільшого з дієсловами («Місяць вирізав шпару в небі...»), дієприкметниками та іменниками («бриликом Сатурна»).

Таким чином космонім у системі художньо-виражальних засобів мови письменника посідають особливе місце, зумовлене їх значними стилістичними можливостями, певною характеристикою, вагомістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азім- Заде Е. До порівняльного аналізу слов'янських і тюркських назв сузір'їв. Радянське слов'яноведення. – 1980.-№.1.-С.96-103.
2. Азім-Заде Е. Російсько-слав'янська астронимична та методична термінологія в порівняльно-історичному та типологічному плані.- Автореф. дис. канд. філол. наук.-М., 1979.-22с.
3. Актуальні питання російської ономастики:Зб. н. пр. Одес. держ. ун-т ім.І.І.Мечникова.-К., 1988.- 258 с.
4. Ашиток Н. Сучасний погляд на літературу. – К., 2000. Вип.-4 с. 156-162
5. Базилевський В. Поезія як мислення:Творчість Ліни Костенко в контексті сучасності. Літературна Україна,- 1987. – 10 вересня. – С.3.
6. Білецький А.А. Лексикологія та теорія мовознавства:Ономастика.-К.:Вид-во Київ. ун-т, 1972.- 210 с.
7. Василь Симоненко ВИБРАНІ ТВОРИ. Видання друге. Київ,«Смолоскип» 2012. –805 с.
8. Воробйова І. А. Про експресивність топонімів. Експресивність лексики і фразеології. – Новосибірськ,1983.- С.68-77.
9. Горбаневський М. В. В світі імен і назв. – М.: Знание, 1987. – 207с.
10. Гуцало Євген. Скажений чорнобильський собака : вибрані твори . Євген Гуцало. - К. : Знання, 2014.
11. Гуцало Євген. Твори: в 5 т. Євген Гуцало. - К.: Дніпро, 1996-1997. - Т. 1-4.- 1996-1997.
12. Дзюба І. Жага всеосяжності і межі таланту (Штрихи до портрета Євгена Гуцала) 1. Дзюба. Українська мова та література в школі. -1985. - № 11.-С. 13-21.

13. Дзюба І. “Народжуйте себе допоки світу...” (Іван Драч) .
Дзюба І. З криниці літ: У 3 т. – К.: Видавничий дім “Києво-
Могилянська академія”, 2007. – Т. 3.
14. Дзюбак Н.М. Неповні речення з еліпсисом дієслова-присудка в
поезії Ліни Костенко. Система і структура східнослов’янських мов.-
К.,1997.- С. 105-108.
15. Драч І. Берло: книга поезій . І.Ф. Драч; передм. І.М. Дзюба. –
К. : Грамота, 2007. – 912 с.
16. Драч І. Лист до калини – К.: Веселка, 1990, – 286 с.
17. Єфремов Ю.Н.У глибини всесвіту.- М.:Наука, 1984.- 223 с.
18. Іванова Т.В. Символіка світлотіні у творчості Ліни
Костенко.Укр. Мовознавство.- 1991.- Вип. 18.-С. 111-116.
19. Ільницький М. Іван Драч. – К., 1986.
20. Карпенко Ю.А. Астроніміка. Ономастика. Проблеми та
методи: Матеріали до 13 Міжнар.ономаст. конгресу.-М.,1978.-С.189-
206.
21. Карпенко Ю.О. Велика Ведмедиця. Мовознавство.-1972.-№.2.-
С.59-66
22. Карпенко Ю.А. Власні імена в художній літературі.
Філологічні науки.-1986.-№.4.-С.34-40.
23. Карпенко Ю.А. Назви зоряного неба.-М.:Наука,1981.-216с.
24. Карпенко Ю. А. Проблеми типології та літературної
ономастики: Власні імена в поезії Б.Ахматуліної та Ліни Костенко.
Літературна ономастика української та російської мов: Взаємодія,
взаємозв’язки: Зб.н.пр. К.:НМКВО,1992.-С.92-102
25. Кедров К. Поетичний космос.- М.:Сп. письмен,1989.-479с.
26. Костенко Л. В. Вибране.-К., 1989. 559с.

27. Костенко Л. В. Маруся Чурай: Історичний роман в віршах. – К.: Радянський письменник, 1979. – 188 с.
28. Костенко Л. В. Неповторність: Вірші. Поеми. – К.: Молодь, 1980. – 221 с.
29. Костенко Л. В. Поезії. Ліна Василівна Костенко. – Baltimore-Paris-Toronto : Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка, 1969. – 357 с.
30. Красножен С.А. Власні імена та інтерпретація тексту. Літературна ономастика української та російської мов: Взаємодія, взаємозв'язки:Зб.н.пр.-К.:НМКВО,1992.-С.21.
32. Ліна Костенко Вітрила. Київ: Радянський письменник 1958р. – 96 с.
33. Ліна Костенко Мандрівки серця. Київ: Радянський письменник, 1961. — 116 с.
34. Михайлов В.Н.Роль ономастичної лексики в структурно-семантичній організації художнього тексту. Російська ономастика :Сб.н.тр.-Одеса:ОГУ,1984.-С.107.
35. Немировська О.Ф.,Немировська Т.В. Українська літературна ономастика:Взаємозв'язки і паралелі поетики. Літературна ономастика української та російської мов:Взаємозв'язки,взаємодія:Зб. н.пр.- К.:НМКВО,1992.-С.21.
36. Олійник Б. На орбітах творчого розвою. Космічний акорд: Вірші українських радянських поетів.-К.:Молодь,1981.-С.4..
- 37.Поезія Ліна Костенко Олександр Олесь Василь Стус Василь Симоненко Видання стереотипне Київ «Наукова думка» 2001. – 267с.

38. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. — 3-тє вид., пере- роб. і доповн. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2000. —248с
39. Рудяков А.Н. Стилїстичний аналіз художнього твору.-К.: Вища школа,1977.-С.24.
40. Симоненко В. Берег Чекань – К.: Наукова думка, 2001. – 246 с.
41. ТАЇНИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (до проблеми поетики тексту) Збірник наукових праць Випуск 11 Дніпропетровськ Видавництво ДНУ 2010
42. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. – Хмельницький, 2008.
43. Українська мова: Енциклопедія. - 2-е вид., Випр. і доп. - К.: Вид-во „Укр енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. - 824 с.
44. Українське небо 2. Студії над історією астрономії в Україні. збірник наукових праць. Львів:Інститут прикладних проблем механіки і математики імені Я. С. Підстригача НАН України, 2016. – 669с. :Назви зоряного неба Ю. Карпенко
45. Чекан О. ,Чекан Ю. "За дивним зойком слова...": Роздуми над поезією Л.Костенко// Київ.-1993.-№.1.-С.136-140.
46. Цепкало Т. Символіка образу місяця в поезії Івана Драча . Наукові записки. – Випуск 148. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2016. – С. 176-183.
47. Шевчук В. Дерево поезій Івана Драча. – Україна. – 1986. – №41.
48. Шумарина Т.Ф. Конотативна структура антропонімічної ономастики:Сб.н.тр.-К.:УМКВО,1988.-С.55.

49.URL: <http://ukrcenter.com/> Архітектурний диптих Іван Драч
(Дата звернення 22.04.2020)

50. URL: <https://litlife.club/books/266487/read?page=70> Л. В. Костенко
«Поезія — моя рентгенограма» (Дата звернення 22.04.2020)

51. URL: <https://www.rulit.me/books/lina-kostenko-poeziya-read-410864-29.html> Л. В. Костенко «Заходить сонце за лаштунки лісу» (Дата звернення 22.04.2020)

52. URL: <http://mirpoezylit.ru/books/7021/50/> Л. В. Костенко
«Папороть» (Дата звернення 19.03.2020)

53.URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/s/simonenko-vasil/1213-vasil-simonenko-lyubov> В. Симоненко «Любов» (Дата звернення 23.04.2020)

54.URL:<http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=simonenko&page=symon33> В. Симоненко «Маленькі сонця» (Дата звернення 23.04.2020)

55.URL: <http://www.ukrcenter.com/> В. Симоненко «Я в світ прийшов не тільки їсти й пити...» (Дата звернення 23.04.2020)

56. URL: <http://poetyka.uazone.net/drach/drach03.html> І. Драч «Без тебе світ це тьмавий морок...» (Дата звернення 23.04.2020)

57. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=881> І. Драч
«Вивантаження граніту» (Дата звернення 23.04.2020)

ДОДАТОК А

Сонце — зоря, що є центром Сонячної системи.

Місяць — єдиний природний супутник планети Земля. Другий за яскравістю об'єкт на земному небосхилі після Сонця і п'ятий за величиною супутник планет Сонячної системи.

Зоря, також **зірка**, у художньому мовленні зоряниця, зірниця (переважно ранкова чи вечірня, Венера) — велетенське розжарене, самосвітне небесне тіло, у надрах якого ефективно відбуваються (або відбувались) термоядерні реакції.

Чумацький Шлях — власна назва галактики, у якій розташована наша Сонячна система, а також усі зорі, які ми бачимо неозброєним оком.

Оріон або **Уріон** — у давньогрецькій міфології беотійський велетень-красень, син Посейдона й океаніди Евріали.

Земля — третя від Сонця планета Сонячної системи, єдина планета, на якій відоме життя, дім людства. Земля належить до планет земної групи і є найбільшою з цих планет у Сонячній системі.

Плеяди — сім сестер (Тайгета, Електра, Алкіона, Астеропа, Майя, Мeroпа, Келено), дочки Атланта і Плейони, перетворені на семизір'я (українська народна назва Волосожари), коли їх переслідував мисливець Оріон.

Галактика Андромеди (Туманність Андромеди) — найближча до Чумацького Шляху велика галактика, розташована в сузір'ї Андромеди.

Ліра — невелике сузір'я північної півкулі неба, що знаходиться між Геркулесом і Лебедем.

Дракон — навколополярне сузір'я північної півкулі неба, одне з найкраще вивчених сузір'їв.

Персей — сузір'я північної півкулі неба.

Пегас — сузір'я північної півкулі неба. Одне з найбільших за площею сузір'їв, містить 166 зірок видимих неозброєним оком

Північна Корона — невелике за площею сузір'я північної півкулі неба.

Волопас «орач (на волах)» — сузір'я північної півкулі неба.

Телець — зодіакальне сузір'я.

Діва — зодіакальне сузір'я, що лежить між Левом і Терезами.

Лев — зодіакальне сузір'я розташоване між сузір'ями Рака та Діви.

Риби — зодіакальне сузір'я. Умовно поділяють на «північну Рибу» (під Андромедою) і «західну Рибу» (між Пегасом і Водолієм).

ДОДАТОК Б
КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Фесик Дарія Юріївна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу. **ЗАЯВЛЯЮ**, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**: – дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;
  - надавати згоду на:
- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
  - самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
  - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
  - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
  - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участів будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальностей до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

(дата)

(підпис)

(ім'я, прізвище)

